

Veliki nemački pesnik Hajne apsolutno je bio u pravu kad je rekao da kod Fihte (1762—1814) nije dovoljno proučavati njegova dela nego isto tako i njegove snage, tj. ličnosti i karakter filozofa. Fihte je zacelo najsmelij i najrevolucionarniji među značajnim misliocima svoga doba u Nemačkoj. Kao teorijski i politički predstavnik građanstva on se bitno razlikuje od drugih doslednim i beskompromisnim stavom. U skladu sa svojim radikalnim zahtevima bio je odlučan borac protiv reakcionarnih snaga svoje epohe. On je bio isto tako beskompromisan i u teoriji. Zato se može govoriti o potpunom jedinstvu ličnosti i dela Fihte.

Gete je svakako preuveličao revolucionarnu crtu u Fihteovoj delatnosti nazvajući ga jakobincem. Fihte se u stvari nije slagao sa metodima političke delatnosti jakobinaca. Ali za nemačke prilike tadašnjeg doba njegov stav je bio izvanredno revolucionaran. To potvrđuju u Fihteovu prva objavljena dela, od kojih jedno predstavlja obračunavanje sa svakom religijom, drugo zahteva slobodu mišljenja od vladalaca koji su je ugušivali, a treće ima za cilj opravdanje francuske revolucije i to u presudnom trenutku 1793. godine. Mada nije bio jakobinac, kako je Gete mislio, ipak je bio energičan i dosledan borac protiv reakcije, ne samo na teorijskom planu nego i kao učesnik u društveno-političkim zbivanjima. Čak i kada se borio protiv Napoleona, činio je to uverenja da je ovaj izdao francusku revoluciju. Ova mu je pomogla da izgradi svoj društveni ideal za čijim ostvarenjem je stalno težio. Staviše, njegova je filozofija takođe dobri delom u neposrednoj zavisnosti od te revolucije i kao što je ova težila za ostvarenjem slobode tako Fihte svojim filozofijom zasniva i brani slobodu kao suštinsku odredbu čoveka.

Kako u svojim delima tako i u praktično-političkoj delatnosti, Fihte je jedan od najboljih predstavnika humanističke tendencije u nemačkoj filozofiji i književnosti. Pored dvostrukog uticaja iz Francuske revolucije i Zan-Zaka Rusoa, u tome se kod njega ispoljava i značajni uticaj humanizma nemačke klasičke. Svi ti uticaji sjedinjuju se kod Fihtea obrazujući izvrsnu sintezu, koja ima specifičan karakter, jer se revolucionarni čin tu preobraćuje u zahtev za reformama, a revolucionarna teorija prima oblik teorije vaspitavanja. Problem revolucije, istinski problem njegova vremena, rastvoren je tako u problem vaspitanja, a njegovo rešenje je Fihte našao u reformatorstvu na bazi prosvetiteljstva: kroz kulturu ka slobodi.

Ipak, za izgrađivanje Fihteove filozofije bio je presudan uticaj Immanuelja Kanta. Polazeći od Kantove filozofije i premetajući konačno i odlučno glavni akcent na sferu praktičnog uma, Fihte smatra da je suština progressa u

gligorije zaječaranović

metafizika slobode

UZ 205-GODIŠNJICU RODENJA J. G. FIHTEA

realizovanju kategoričkog imperativa, vrhovnog moralnog zakona, u smislu maksimalnog uskiđivanja volje pojedinaca sa zakonom uma. A radi toga je neophodno pretpostaviti slobodu ljudske delatnosti, staviše, apsolutnu suverenitet volje subjekta. Ta pretpostavka po Fihteu isključuje priznanje objektivne materijalne zakonitosti i zavisnosti subjekta od nje. Otuda proizilazi njegov idealistički stav i ispravljanje Kanta u problemu stvari po sebi. On smatra da je pretpostavka o stvari po sebi u suprotnosti sa sistemom transcendentnog idealizma. Po mišljenju Fihtea stvar po sebi podrazumeva ograničavanje slobode i autonomnosti subjekta u oblikovanju sveta, krunjenje suvereniteta „apsolutnog ja“. Ona čini čoveka neodlučnim i nemoćnim u neophodnoj borbi za izmenu tadašnjih bednih prilika u Nemačkoj. U tom smislu, Fihteovo učenje o apsolutnom suverenom „ja“ značilo je poziv građanskim elementima na delatnost radi revolucionisanja društvenog stanja. Istina, taj poziv ima prilično apstraktan oblik, ali to je takode delimično rezultat nemoćnog i neodlučnog položaja u kojem su se nalazile klase koje su imale da izvedu Nemačku na put kapitalističkog društvenog razvika.

Svakako, moglo bi se prigovoriti Fihteu da nije dovoljno realističan kada polazi od pretpostavke apsolutne slobode i potpunog suvereniteta „apsolutnog ja“. Međutim, sam Fihte je bio svestan da je to samo hipoteza, koja tek u vrlo ograničenoj meri vredni kada je reč o „empirijskom ja“, tj. o stvarnom čoveku. Individualni empirijski subjekt je podložan uticajima sveta koji nije njegovo vlastito delo. Zato je Fihte ostvarenje slobode i kategoričkog imperativa kao moralnog zakona una stvartvo kao beskonačni proces, a što je za Hegela upravo pogodan primer „dave beskonačnosti“. Fihte insistira na tome da nam sloboda nije data nego u stvari zadata. Ona je zadatak koji mi stalno ostvarujemo. Uprkos Hegelovoj kritici tog shvatanja mora se priznati da je Fihte time neobično snažno naglasio jedan bitni aspekt čovekove egzistencije i problem ostvarenja slobode. Za autentičnu ljudsku egzistenciju karakteristično je neprekidno isticanje sve novih i viših zahteva, i kad bismo skoro pomislili

da smo sasvim blizu ostvarenja postavljenih ciljeva vidimo iznenadeno da su iskršli novi i dalji. Nikad se ne može doći do nekog savršenog stanja niti se čovek može zadovoljiti onim što je već postigao. Čovek je nepostojanje kritičar svoga vlastitog dela i celokupne stvarnosti u kojoj živi i deluje. Zato će on uvek težiti ka sve višem stepnju slobode, stvarajući svoju slobodu kao svoje delo i cilj, koji uvek menja oblik i sadržaj i tako stalno izmiče. To je bitna odredba ljudske egzistencije.

Zato je Fihteovo shvatanje slobode neprekidno aktuelno i ostaje takvo. Njegovo shvatanje po kojem „ja“ postavlja sam sebe, svoje biće, izvornim stvaralačkim činom, svornim svrshodnom delatnošću, veoma je blisko savremenom egzistencijalističkom, i egzistencijalistička ga mogu smatrati svojim važnim prethodnikom.

Kada Fihte govori o slobodnom neuslovljenom stvaranju koje „apsolutno ja“ izvodi u svome izvornom činu, — ako zamerimo pretpostavku da je to antropomorfiistička predstava bivstva prirode, svo otklonimo svaku mistifikaciju, pa pod tim subjektom stvaranja podrazumevamo samo čovečanstvo kao stvaraoća svoje istorije, — onda je Fihte nesumnjivo u velikoj meri nekritičan. On, kao i neki savremeni egzistencijalisti, ne uzima dovoljno u obzir činjenicu da ljudi ne prave svoju istoriju proizvoljno i „pod okolnostima koje su sami izabrali, nego pod okolnostima koje su neposredno zatekli, koje su date i nasledne“ (Marks).

Tim svojim naglašavanjem delatnosti i čina Fihte je možda više nego Hegel zaslužio Marksovo priznanje u prvotnoj tezi o Fejrbahu, — da je „delatnu stranu“, nasuprot ranijem materijalizmu, razvio idealizam. Za Fihteu se ova delatnost ne svodi na moralno usavršavanje individue, na područje individualne etike, nego ima širi društveni značaj i revolucionarni karakter, jer obuhvata i delatnost izgrađivanja, uobličavanja i transformisanja istorijske stvarnosti.

Fihteova filozofija se ne može, bez rezerve, okarakterisati kao solipsizam. U stvari, ako se u celini posmatra, ona je daleko od toga, mada se taj motiv u njoj oseća. Iako govori o „ja“ ili samosvesti kao jednom istinskom realitetu i svemoćnoj stva-

ralačkoj snazi, to „ja“ za njega je apsolutni subjekt, koji ima opštiji karakter. U tome subjektu sve individue čine „jedno veliko jedinstvo čistoga duha“. Naglašavanje ovoga javstva kao bitka, apsoluta i čina naročito dolazi do izražaja u kasnijim delima Fihtea. To je pretpostavka koja logički i istorijski vodi objektivnom idealizmu (Selinga i Hegela).

Fihte je materijalizam smatrao primitivnim i odbacio ga kao neprihvatljivo „dogmatsko“ gledište u filozofiji. Taj njegov stav je rezultat ondašnjeg stanja filozofije, u kojoj je preovladavalo mehanički materijalizam i fatalizam, tj. potpuna negacija slobode, i ujedno je odraz nerazvijene naučnog saznanja uopšte. On postaje razumljiviji kad se setimo Marksove kritike Fejrbahovog i ranijeg materijalizma i Lenjinovih reči o „glupom“, tj. vulgarnom i mehaničkom materijalizmu.

Fihteova Wissenschaftslehre, prezentirana u raznim varijantama, sa svoja tri osnovna u obliku trijade razvijena stava o „ja“ koje postavlja sebe sama i svoju viastu negaciju — „ne-ja“, — u punom je skladu sa njegovom koncepcijom slobode, koja je u stvari osnova celokupne njegove teorijske i praktične delatnosti. Osnovno je načelo u „Učenju o Marks“ čin, tj. slobodna, svesna stvaralačka delatnost. Zbog toga naglašavanja stvaralačke delatnosti, što ga vodi i neposrednom razmatranju istorije, možemo ga smatrati značajnim modernim misliocem istorijske problematike, ljudskog istorijskog stvaranja. A to je problematika na koju direktno nastavljaju i nadograđuju Hegel i naročito Marks.

Osim toga, u stavu da je delatnost „ja“ usmerena prema „ne-ja“, koje je njegov proizvod, nagovešten je značaj prakse za saznanje i za samu istoriju čovečanstva, naime, uvid da čovek saznanje svet samo u praktičnoj delatnosti, u praksi menjanja zatečene ili od njega samog stvorene stvarnosti. Umesto Dejardovog: mislim, dakle jesam, Fihteu više odgovara: delam, dakle jesam. Delanje je pretpostavka filozofiranja i svega saznanja uopšte, a u osnovi delanja leži slobodna odluka volje. U tom duhu, skepticizam nije opravdan stav. Znam, jer sam delam, a delam, jer sam slobodan. Da bih delao moram biti slobodan da to činim. Sloboda je tako pretpostavka i uslov delatnosti subjekta. Time se Fihteov sistem filozofije pokazuje kao u suštini „sistem slobode“, čega je on sam bio savršeno svestan, kao što je bio svestan i veze svog filozofskog „sistema slobode“ sa francuskom revolucijom.

Doista, Fihte filozofski izvodi i opravdava političke zahteve te revolucije. Zato je njegova filozofija pravi temelj filozofija slobode. Ali budući iznad svega apstraktna i idealistička, bazirana na pretpostavci o apsolutnoj slobodi „ja“, ona je u stvari i u

pravom redu metafizika slobode. Svojim shvatanjem zadatka i uloge filozofije Fihte je mnogo bliži Marksu nego li Hegel. Za Hegela se zadatki filozofije svodili na poimanje postojećega, ona je okrenuta ka prošlosti. Fihte, međutim, pripisuje filozofiji veliku ulogu u izgrađivanju i revolucionisanju sveta. Filozofija je tako okrenuta sadašnjosti i budućnosti, a to je ona sfera gde sloboda čoveka može doći do punog izražaja.

Izvesnim svojim tekstovima Fihte je inaugurisao neke kasnije vrlo značajne probleme i anticipirao njihova rešenja. Kao što je ubro poznato, Fejrbah je kritikovao religiju shvativši boga kao otuđenje čoveka. U tome mu nije preteča samo Hegel, nekim odelcima *Fenomenologije duha*, nego već i Fihte, za koga je preustava o bogu umnogostručavanje čoveka u mišljenju odnosno imaginaciji i personifikacija ljudskih želja. Fihte je takođe predviđao naliku u sve u ulogu naučnika u savremenom svetu. Shvatajući da od njihovog rada i od napretka nauke zavisi napredak čovečanstva, Fihte je naslutio mogućnost izvesnih antihumanističkih tendencija pa je postavio zahtev da naučnici budu na velikoj moralnoj visini i da ujedno budu vaspitani čovečanstva.

Fihte je postavio niz za svoje vreme vrlo naprednih ciljeva: zantevao je opšte i jednako pitanje i obrazovanje za sve, bio je protiv ratova slažući se s Kantovim idealom „večnog mira“, tražio da se stvori savez naroda radi očuvanja mira u svetu i rešavanja sporova, pravo na rad i dužnost rada svih članova društva, punu jednakost ljudi, ograničavanje vlasti, izgrađivanje društva koje omogućava razvoj svih pozitivnih potencija čoveka i usmerava rad svih na ovladavanje prirodom umesto na međusobnu borbu, ukazivao na racionalnu organizaciju i planiranje itd. Ima niz momenata, dakle, koji se mogu okarakterisati kao socijalistički po tendenciji. Zato je Engels imao potpuno pravo da Fihte, pored Hegela i drugih, ubraja među značajne prethodnike naučnog socijalizma.

Fihte je prvi u klasičnoj nemačkoj filozofiji učinio zaokret ka dialektici. Dok Kant dialektiku tretira kao „logiku privida“, Fihte je shvata i primenjuje kao metodu sistematskog izvođenja filozofije, čime omogućuje omogućiava rad mladom Selingu i naročito Hegelu. U tri osnovna stava Fihteove filozofije već je kao u ključu sadržan osnovni princip Hegelove filozofije: negacija negacije.

Najzad, suština Fihteove filozofije je humanizam. Među humanistima nemačke klasične filozofije i literature on je najbliži realnom humanizmu Fejrbaha i praktičnom komunističkom humanizmu Marksa, u čijoj osnovi leži praksa revolucije, kao suštinski oblik ispoljavanja slobode čoveka.

ješa denegri

picelji: reljefi i programirane slike

biti motivirana onim misaonim i osjećajnim uslovnostima što su mnogostrukim vidovima života ovog historijskog trenutka najdublje imanentni. Komunikativni sistem kojim se Picelji služi baziran je na uspostavljanju krajnje neposrednosti odnosa percepcija-konceptualizacija u smislu one totalne nerazdvojenosti oka i uma, one najuže uzročnosti gledanja i zaključivanja o kojoj je u svojoj „Fenomenologiji percepcije“ tako sjajno pisao Merleau-Ponty. Preko svojih osnovnih „signalnih“ faktora (koje u reljefima tvore pravilne kvadratne a u slikama pravilne kružne forme) ovi objekti kao svoju primarnu emišiju prenose na gledaoca „total“ vizuelne informacije i tako direktno aktiviraju njegov senzorijski organ, čime biva otvoren „aperceptivni krug“ (Sommer), a daljnji proces apsorbariranja karaktera i kodeksa infor-

macije određenog djela odvija se u gledačevoj svesti naizmenično i upravo istovremeno i na planu psihičkog doživljavanja i na planu intelektualnog analiziranja algoritma informacije, čime njegova angažovanost otipičuje „poruku“ koju mu to konkretno djelo prenosi, postaje ne samo fizičkoško-registrativna već i jedino, i to u suštinskom smislu riječi — i misaono-analitička. Ovak složen psihički proces odvija se tim smerom u gledačevoj svesti upravo zbog specifičnosti strukturalne organizacije celine objekta, čime je dobijen za Picelja karakterističan pattern (slodop, konfiguracija) kojeg gledalac ne može iscepiti jednokratnom akcijom oka već u komunikaciju sa djelom mora umostiti produženu odnosno ponovljenu perceptivnu energiju, uslijed čega se njegova doživljajnost održava stalno budnom a djelo vrši

na njegovu psihu svojevrsnu „te-rapeutičku“ funkciju koja kroz sposobnost uočavanja, primanja, kombiniranja, selektiranja i analiziranja datih vizuelnih informacija osnažuje čovjekovo rasuđivanje i na planu apstraktnog mišljenja čini operativnom njegove moć donošenja brzih, preciznih i logičnih zaključaka. Treba dakle istaći da karakter ispitivanja koja Picelji provodi u svojim objektima nije nikad, kao što se to često jednostrano misli, dijajnersko-projektantski u smislu traženja mogućnosti sinteze slike sa arhitektonskim ambijentom, a još ponajmanje ljudski, u smislu proizvodnje „predmeta“ za vizuelnu igru, već je priče svega — i sklon sam insistirati na tome kao na samoj biti njegove eksperimentmentalnog poduhvata — prvenstveno i izražito „psihofunkcionalistički“: svjesni smo, naime, da postojimo i djelujemo u svijetu čija je životna dinamika veoma intenzivna i stalno se intenzivira još ubrzanijim ritmovima, što čovjeku današnjice namće neopozivu potrebu brze orijentacije, trenutnog reagiranja i nedvosmislenih odluka. A postoje i razlozi za svojim bitnim konstitucionalnim osobinama između ostalog i „biće koje vidi“ i pošto u njegovom svakodnevnom životu vizuelna sfera igra izuzetno značajnu ulogu, sposobnost i brzina vizuelnog percipiranja fenomena postaje sve presudnija za niz funkcija, od elementarnih i

čisto praktičnih pa do onih najodgovornijih i visokospecijaliziranih, koje moramo obavljati u kompleksnoj realnosti svakodnevnih aktivnosti. Čini mi se stoga da nova vizuelna umjetnost posjeduje danas, pored svojih izvornih i jedinstvenih psihodap-tabilnih učinaka: ona bi mogla biti jevan od odlučujućih instrumenata koji će umnoći preobraziti današnje mnoge zaostale navike na raznim nivoima svijesti i usmjeravati, naravno u granicama svog dostižnog čovjeku savremenosti kao jednom novom aktivističkom i stvaralačkom racionalizmu kojeg će zahtjevali složena i dinamična životna praksa današnjeg i nastupajućeg vremena. U osnovi Piceljevih projekata utemeljeno je uvjerenje o takvom mogućem djelovanju plastičnih oblika i struktura u konstituiranju čovjekove fizičke, psihičke i duhovne stabilnosti u jednom svijetu koji tu stabilnost treba da omogući a koji ju je, kao što to dobro znamo, i u današnjici i u nedavnoj prošlosti često najbrutalnije ugrožavao. Punim povjerenjem u operativno shvaćene red, mjeru, plan i jasnu misao, Piceljeva umjetnost teži da se odupre svim ne-savršenostima kojima smo okruženi i stvarajući pouzdanim mirom svoj krajnje komunikativni i opće razumljiviji jezik čistih vizuelnih znakova želi da naslutiti i predvidi jedno buduće zajedničko graditeljsko vrijeme svijeta.